

A tárgyias-intellektuális stílus József Attila költészetében*

1. A magyar szépírói stílusnak – benne a korstílusnak és stílusirányzatnak – a történetével viszonylag régóta foglalkozom (összefoglalásként I. SZATHMÁRI ISTVÁN, A stíluselmélet és gyakorlata. Kodolányi Füzetek 16. Székesfehérvár, 2003.). Ezért gondoltam arra, hogy a József Attila-évforduló alkalmából rendezett tudományos tanácskozássra megkísérlem közelebről feltárni, mennyiben képviselte költőnk az ún. tárgyias-intellektuális stílust. Megjegyzem, hasonló kísérletet már tettem Pilinszky „Apokrif” című versét elemezve a jelzett tekintetben (SZATHMÁRI, A tárgyias-intellektuális stílus Pilinszky Apokrif c. költeményében: MNy. 2002: 49–55).

Be kell vallanom, hogy bár a szaktudomány általában elismeri az egyes korokra jellemző stílus létét, többen nem fogadják el a korstílus és a tőle különválasztott stílusirányzat kategóriáját. Fentebb hivatkozott tanulmányomban (i. m. 49–51) jellemeztem őket, és érintettem a velük kapcsolatos vitát is. Azt tartom tehát, hogy mind a korstílussal, mind a stílusirányzattal jól lehet jellemezni egy-egy korszak stílusát; hogy felvételük az irodalomtörténet korszakolásában szinte nélkülözhetetlen; és hogy különösen bármilyen rangú irodalomtatásban nagymértékben segítik a korjellemzést és a tájékozódást. Egyébként például az 1982-es magyar irodalomtörténet (A magyar irodalom története. Szerk. KLANICZAY TIBOR. Bp., 1982.) és SZABÓ ZOLTÁN stílustörténetei (Kis magyar stílustörténet. Bp., 1982², A magyar szépírói stílus fő irányai. Bp., 1998.) a korszakok elhatárolásában és jellemzésében valóban sok vonatkozásban építenek a korstílusokra és a stílusirányzatokra (I. még KŐSZEGHY PÉTER és SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY eljárását a magyar irodalom történetének tárgyalásában, in: A magyarságtudomány kézikönyve. Szerk. KÓSA LÁSZLÓ. Bp., 1991. 355–725). Aztán SZABÓ ZOLTÁN – mások idevágó kutatásait is természetesen felhasználva – stílustörténeteiben egységes rendszer szerint ki is dolgozta az egyes korstílusokat és stílusirányzatokat, anélkül, hogy így nevezte volna, illetve elkülönítette volna őket.

A tárgyias-intellektuális stílussal – mint a XX. század első felének jellegzetes stílusirányzatával – kapcsolatban még több a kérdőjel. „Elnevezése és fogalmi tartalma meglehetősen problematikus”, továbbá „az irodalomtörténeti szakirodalomban ilyen irányzatokat nem tartanak számon” – állapítja meg SZABÓ ZOLTÁN mindjárt bevezetéképpen (1998. i. m. 219). Mindamellett ahogyan ugyancsak ő bemutatja ezt a stílust, előzményeivel, történetével, jellegzetességeivel együtt, és ahogyan a tanulságait meghatározott idevágó szöveg elemzésével a gyakorlatban is alkalmazta, illetve alkalmaztuk (SZABÓ ZOLTÁN, A tárgyias intellektuális stílus Márai Sándor prózájában. In: „Este nyolckor születtem”. Hommage à Márai Sándor. Szerk. LŐRINCZY HUBA – CZETTER IBOLYA. Szombathely, 2000. 201–9; SZATHMÁRI 2002. i. m. 49–55) – engem arról győzött meg, hogy e stílusirányzat felvételével Szabó Zoltán jó, követhető nyomon jár. De vajon igazolja-e mindezt József Attila költészete?

2. Nyilván nem véletlen, hogy SZABÓ ZOLTÁN e stílusirányzat bemutatásában József Attilától több illusztráló példát idéz, mint másoktól együttvéve, de az idevágó elvi következtetéseket is igen gyakran a tőle vett megállapításokkal igazolja, a „Szemantikai sajtáságok” című részben pedig (1998. i. m. 224–5) a konkrét és az elvont kapcsolatának a jellegzetes három esetét szinte csak József Attilától származó idézetekkel szemlélteti.

* Elhangzott Székesfehérvárott 2005. április 29-én a Vörösmarty Társaság etc. által rendezett József Attila-emlékülésen.

Ezért gondoltam arra, hogy ezen a vonalon érdemes továbbmenni. Annál is inkább, mert – mint jeleztem – ebben az évben József Attilára emlékezünk, akit, hála Istennek, nem kezdett ki az idő, mint szerintem igen gyakran indokolatlanul más író- és költőtársait.

Kezdjük a tárgyiasással. Mint ismeretes, ez az eljárás mód Eliotnál, Poundnál és Rilkenél jelentkezik először a húszas években. ELIOT már 1919-ben megfogalmazza ennek az elvi hátterét: „Az érzelmenek művészi formában való kifejezése csakis a »megfelelő tárgy« megtalálása esetén lehetséges; vagyis olyan tárgycsoportra, helyzetre, eseményorra lelvén, amely ennek a bizonyos érzelmenek a formulája lesz; mégpedig úgy, hogy amint a szükségképpen érzéki élményt eredményező külső tények adóttak, közvetlenül fölkeltek az élményt.” (T. S. ELIOT, Hamlet. In: ELIOT, Káosz a rendben. Irodalmi esszék. Bp., 1981. 77–8; idézi BÓKAY ANTAL, Modern és posztmodern poétika és életérzés József Attila költészetében. A hetedik. In: „A Dunánál”. Tanulmányok József Attiláról. Szerk. TASI JÓZSEF. Bp., 1995. 193; l. részletesebben BÓKAY, József Attila poétikái. Bp., 2004. 11–27.) Nálunk a Rilke-fordító Nemes Nagy Ágnes tesz róla említést először (ERDÉLYI K. MIHÁLY, A Kráter mélysége. Pilinszky János költészetének esztétikája: Vigilia 1982: 526). A tárgyiaság lényegét így írja körül SZABÓ ZOLTÁN: „az író a közlést tárgyias tényekre bízta. A tárgyi világ jelenségei nem funkció nélküli elemek, nem díszletek, hanem a közlés elsődleges értékű elemei” (1998. i. m. 222). NÉMETH G. BÉLA meg így utal rá az önmegszólító verstípusról írt tanulmányában: „(a költő, a „felszólító”) ... a válsággal küzdve, okait kutatva, mintegy tárgyiasítva, elvonatkoztatva szemléli a szemlélyiséget, mintegy kívülről és felülről” (NÉMETH G., Az önmegszólító verstípusról. In: 7 kísérlet. A kései József Attiláról. Bp., 1982. 115). BÓKAY ANTAL arra is figyelmeztet „József Attila poétikái” című újszerű és nagyszabású elemző könyvében, hogy „a tárgyias költészet olyan lírai ábrázolásra törekszik, amely tárgyak közvetlen reprezentációján keresztül, a szubjektum minél teljesebb kizárásával történik meg” (Bp., 2004. 86).

József Attila tárgyias költészete 1926 vége felé kezdett kiformalódni, de – mint BÓKAY utal rá (2004. i. m. 54) – igazából csak 1932-re született meg. Felmerül a kérdés, mi vihette, mi vitte a költőt a tárgyiaság felé. A József Attila-kutatók és Vágó Márta is rámutatnak arra, hogy sokat foglalkozott a modern költészettel, külföldi útjain és olvasmányai révén sok idevágó írással, véleménnyel megismerkedett. De alighanem igaza van BÓKAY ANTALnak, amikor arra utal, hogy József Attila lényegében a maga útját járta, amikor tárgyias költészetét megteremtette. 1926-ban Párizsból Gáspár Endrének írt levelében már határozottan az új poézis mellett tört lándzsát: „A romantika – mely Bécsben még lényeges alkotórésze volt érzéseim és ebből következően gondolkodásom strukturájának – elillan belőlem s ami még megmaradt volna, azt akarattal fujtam széjjel. Azaz semmi sincs, amit megokolás nélkül leírnék, csupán azért mert tetszik...”; majd így folytatja: „Ezek után természetesen arra törekedtem, hogy minél tényszerűbben fejezzem ki az elmondandót, még pedig a szimbólumi lehetőségek kizárásával, vagyis hogy az elmondott tény minden mellékgondolat kizárásával jelentse az érzést, ami által – a forma és tartalom azonossága folytán – a mondanivaló is módosul annyival, hogy pontosabb, tehát mondanivalóbb lesz, azaz a vers léte szükségesebb s maga a vers versebb.” Aztán még a következőt is megjegyzi: „A konstruktivizmus a tárgy és a tényszerűséget hirdeti.” (FEHÉR ERZSÉBET, József Attila válogatott levelezése. Bp., 1976. 119.) Végül hadd tanúskodjon a költő tárgyias eljárás módja mellett a jó barát, IGNOTUS PÁL is: „Ő, bármilyen vadul száguldott a természete, úgy ragaszkodott a valóság minden porcikájához, mint a leltári tárgyhoz, melyről fejvesztés terhe mellett kell számot adnia” (I. NÉMETH ANDOR, József Attila. Bp., é. n. [1944.] 77).

3. A tárgyalt stílusirányzat másik jelzője, az „intellektuális”, mint a stílus jellemző tulajdonsága szintén előfordult már korábban is (bár kevesebbszer a „tárgyas”-nál), és sohasem azzal együtt, tehát nem bizonyos stílusirányzat megnevezéseként.

Az intellektualitás egyébként értelmességet jelent, a gondolkodási tevékenység legmagasabb rendű működését, ami – SZABÓ ZOLTÁN megfogalmazása szerint – a tartalom szintjén elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az író a tárgyiasságokkal kifejezett tények közötti összefüggések magyarázatára, gondolati általánosításokra, törvényszerűségek felfedezésére törekszik, olyanszerűen, mint a maga területén a tudós és még inkább a filozófus. Az író tehát az értelem fényében akarja látni és láttatni a világot. (L. SZABÓ ZOLTÁN 1998. i. m. 223.) Közlelebbről elsősorban az élet nagy kérdéseinek a vizsgálatáról van szó, mint például a létezés értelme, célja; a szenvedés, a halál, a magány, a szerelem, a nyomor, a bűn és bűnhődés; a mindenkori társadalmi bajok és így tovább. A megoldás, a megoldási kísérlet útja természetesen gyakran a tünődés, a meditáció, illetve a reflexió.

Ez esetben is felmerül a kérdés: mik vezették József Attilát az intellektualitás felé? Abból kell kiindulnunk, hogy József Attila eleve intellektuális egyéniség, intellektuális alkat volt. A jelzett nagy kérdések, a tárgyi valóság mögötti lényeg: a törvényszerűségeket, törvények érdekelték. Tanulmányozta a filozófusokat: Bergson, Crocét, Hegelt, Marxot, Freudot és valószínűleg Heideggeret és Wittgensteint is (l. többek között BORI IMRE, Vónás József Attila, a bölcselkedő arcképén. In: TASI szerk. i. m. 56–8), ismerte Einstein elméletét. És hozzátehetjük: hallatlan tudatosság is jellemezte. Az említett, Gáspár Endrének szóló, 1926-os levelében ezt írta: „Verset most már oly komolyan írok, mintha sortüzet vezényelnék az elitélre, vagy autót vezetnék a tüntetők között. Ha kezemb veszem a tollat, tudom, hogy pontosan megoldandó matematikai egyenlet előtt állok s hogy ezt a vállalt, illetve szerveztem és fene tudja milyen erők által diktált studiumot a legpontosabban kell megoldani.” (FEHÉR ERZSÉBET i. m. 122.) De ezt olvashatjuk SZABOLCSI MIKLÓS „Eszmélet”-elemzésében is: József Attila a végtelenségig tudatos költő és intellektuális ember volt (SZABOLCSI, A verselemzés kérdéséhez. József Attila: Eszmélet. Bp., 1968. 13–4). Később pedig azt említi, hogy „József Attilánál egyes esetekben a rímhangok egészen közvetlen kifejező funkciót is ellátnak, – és alkalmazásuk nagyfokú tudatosságra vall” (i. m. 20). NÉMETH ANDOR meg a róla szóló költeménnyel kapcsolatban utal arra, hogy „József Attila ... évekig alakítgatta verseit” (i. m. 78).

4. A továbbiakban azt igyekszem vizsgálni, hogy a tárgyiasság hogyan mutatkozik József Attilánál, és hogy a költő milyen célokat valósít meg a segítségével.

BÓKAY ANTAL már idézett művében abból indul ki, hogy a tárgyas költészet „egy sajátos metonimikus mechanizmust épít fel, a tárgy és a szubjektum homológiájára épül, de a metonímiát metaforikus vagy allegorikus gesztus kerekíti le” (BÓKAY 2004. i. m. 29). Majd így folytatja: „Kétségtelen, hogy ez a tárgyas költészet, József Attila első saját beszédmódja olyan, amit jószerével ő maga, a semmiből teremtett meg... József Attila ettől, a tárgyas költésztől lett meghatározó költővé” (i. h.). És arra is utal, hogy a József Attila-i stratégia egyik eleme „a tárgyi formajelleg, egy olyan látvány, egy olyan megjelenítés, mely a dolgok, a tárgyi világ felállításában mutatja meg a poétikai tartalmat, vagyis nem a szerző érzéseiből fakad, hanem ... mintegy a dolgok, a világ működésének poétikai megértéséből származik.” (2004. i. m. 40.) József Attila egyébként így nyilatkozott többek között a saját eljárás módjáról: „Én a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben és ilyen értelemben élek a motívumaimval. Pl: Nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivárságé s kifejező szándékom, rontó-bontó, alakító vágyam számára csupán »jóljön« az elhagyott telkeknek az a vidéke, amely a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivár állapotát, jóllehet engem, a költőt csak önnön sivársági

érzésem formába állása érdekel.” (Idézi BÓKAY 1995. i. m. 193.) BÓKAY azt állapítja meg a továbbiakban, hogy József Attila a „Téli éjszaká”-ban már nem antropomorfizál, „hanem egyre erőteljesebben egy tisztán tárgyi mechanizmust, viszonyrendszert érvényesít, azaz mintegy matematikai (társadalomelméleti) képletbe írja át a korábban még érzelmi, antropomorf viszonyokat.” (BÓKAY 2004. i. m. 77.)

FEHÉR ERZSÉBET József Attila Töredékeinek az alapos vizsgálatában az „Eszmélet” vázlataival kapcsolatban „a ciklus külvilágot felmérő tárgyilagosságát” emeli ki (József Attila Töredékei. In: A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve. Bp., 1964. 185). Megállapítja aztán azt is, hogy József Attila tájverseiben a lelki tartalom összeforr a táj képeivel. A táj szinte maga a költő. Azt is megemlíti még, hogy a tájversekben a pontos apró részletek nemcsak a belső hangulatra, hanem a tájra is jellemzőek. (I. m. 183.)

KECSKÉS ANDRÁS meg a „Külvárosi éj” elemzése során (A „Külvárosi éj” mint „szemléleti világegész”: Irodalomismeret 3/2–3. 1992: 18–25) arra mutat rá, hogy a záróhymuszban (a szerző megjelölése) „a szemléleti világegész szándékolt tárgyiasága ... túlaradó költőiséggel telítődik” (i. m. 24).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a tárgyiaság áthatja József Attila költészetének igen jelentős részét, éppen legkiemelkedőbb műveit, itt lesz a tárgyi világ igazán alkotó eleme a költészetnek.

5. A tárgyias-intellektuális stílusirányzat – mint minden hasonló stílus kategória – természetesen „átrendezte” a nyelvi-stiliztikai eszközök rendszerét. Általában is így van, s mennyivel inkább érvényes ez olyan nagy költő esetében, mint József Attila.

Az intellektualitást állítva a középpontba, József Attila idevágó stílusát – úgy gondolom – négy sajátssággal jellemezhetjük. Ezek a következők: a gondolatiság előtérbe állítása; a harmóniaigény; a szerkezet, a szerkesztettség megnőtt szerepe; és a mindenre kiterjedő igényesség. Ezúttal, egy rövid előadás keretében természetesen csak a legfőbb gondolatok felvetéséről és néhány példa idézéséről lehet szó.

A) A gondolatiság előtérbe állítása. – Mindez lényegében azt jelenti, hogy a költő az egyes fontos kérdésekkel kapcsolatban keresi a magyarázatot, keresi az általánost, a törvényszerűt. Ezért állapítja meg például SZABOLCSI MIKLÓS nagy ívű „Eszmélet”-elemzésében, hogy „Az *Eszmélet* kialakításának iránya mindenütt az általánosítás, a lecsiszolás, az objektiválás felé haladt”. (Tudniillik a korábbi változatokat figyelembe véve, l. SZABOLCSI i. m. 72.) És ezért utal SOMLYÓ GYÖRGY az „Ódá”-val kapcsolatban a következőre: „Az *Óda* ... nem ilyen vagy olyan szerelem futó hangulatát sugallja, hanem magát a szerelmet ragadja meg, férfi és nő egymásra utaltságának legvégső biológiai, pszichológiai és társadalmi törvényeiben” (SOMLYÓ, József Attila: *Óda*. In: *Miért szép? Századunk magyar lírája verselemzésekben*. Szerk. ALBERT ZSUZSA – VARGHA KÁLMÁN. Bp., 1966. 312).

Az eddig mondottakból is egyenesen következik, hogy a költő gyakran éppen a keresés útját jelzi, azaz meditációit, reflexióit foglalja versbe. SZABOLCSI említett elemzésében például megjegyzi, hogy az „Eszmélet”-ben „háromfajta elem kombinálódásának, harcának vagyunk tanúi: a külső valóság, az elmélkedés és az emlék váltja egymást... Az első két szakasz valóságképét már a második végén, majd a harmadik-negyedikben az elmélkedés szorítja háttérbe, hogy az ötödikben az emlék kerüljön előtérbe, amelyet ismét reflexió követ, – és ennek a három elemnek a váltakozása még gyorsabbá, zaklatottabbá válik a VI. szakasztól.” (SZABOLCSI i. m. 60–1.) (A konkrét és az elvont viszonyával, továbbá az idevágó síkváltással kapcsolatban most csak SZABÓ ZOLTÁNra hivatkozom: 1998. i. m. 224–5; az idézett helyen egyébként – mint már jeleztem – egy kivétellel csak József Attilától idéz példákat.)

B) Harmóniaigény. – József Attila egész életében értelmes rendet akart, a harmónia után vágyott. Ezt hangsúlyozza „A város peremén” című – mondhatnánk: nagy – versében:

*Míg megvalósúl gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...*

És a vers végén:

*A költő – ajkán csörömpöl a szó,
de ő (az adott világ
varázsainak mérnöke),
tudatos jövőbe lát
s megszerkeszti magában, mint ti
majd kint, a harmóniát.*

Nem véletlen tehát, hogy a *rend* szó – amely sok jelentésű József Attila nyelvében is (l. R. HUTÁS MAGDOLNA, A *rend* szó jelentései József Attila költészetében: MNy. 1955: 223–5), nála elsősorban mégis az emberhez méltó társadalmi rendezettséget jelenti – a WACHA IMRE által összeállított szótári gyűjtemény szerint 39-szer fordul elő (valamilyen összehasonlításképpen: Juhász Gyula költői nyelvében 11-szer).

Egyébként a költőt a „rend” iránti igény is elvezeti a törvényekhez. Az „Eszmélet” VII. szakaszában például ezt írja:

*Én fölnéztem az est alól
az egek fogaskerekére –
csilló véletlen szálaiból
törvényt szőtt a múlt szövőszéke
és megint fölnéztem az égre
álmaim gözei alól
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.*

A IV. szakaszban pedig arra utal, hogy a világot törvények kormányozzák, hogy a dolgok összefüggenek egymással:

*Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.*

A *törvény* szó előfordulásának száma – a jelzett gyűjtemény szerint – 18. (Mindekhez vö. SZABOLCSI i. m. 53.)

C) A szerkezet, szerkesztettség szerepe. – Mind a tárgyiasság, mind a rendezettség szilárd szerkesztettséget kíván. De ennek fontosságát hangsúlyozta a József Attilától kö-

vetett konstruktivizmus is: „A konstruktivizmus lényege a tárgy- és ténytyszerűséget hirdeti” – jegyzi meg már idézett, Gáspár Endrének szóló levelében (FEHÉR ERZSÉBET 1976. i. m. 120–1). Másutt meg azt hangsúlyozza, hogy a stílus az írás taktikája, a szerkezet a stratégiája. NEMES NAGY ÁGNES írja: „a vers elsősorban: struktúra, szerkezet, szervezet” (NEMES NAGY, József Attila: *Eszmélet*. In: ALBERT–VARGHA szerk. i. m. 321). És ez hatványozottan érvényes József Attilára, akár mozaikszerű, akár fűzerversről van szó. József Attila versei mindig sajátos kompozíciós egységet alkotnak. Versépítkezésében megtalálható a látvány szűkítése és tágítása, az ellentétezés, a gondolatpárhuzam, és érthetően szerepet kapnak az extralingvális eszközök, köztük a gondolatjel és a zárójel (l. például SZABÓ ZOLTÁN 1998. i. m. 227–30). Jellemző még József Attila szerkesztésére a sűrítettség, a tömörség, valamint az egyszerű stílusra való törekvés, továbbá a szentenciózus kifejezőmód, de ugyanakkor mai kifejezéssel a retorizáltság is (l. SZABOLCSI i. m. 77; NÉMETH ANDOR i. m. 78–81). És végül megemlíthetjük a (díszítő) jelzők számának csökkenését is, ahogy ezt TÖRÖK GÁBOR igazolta (*A líra logika. József Attila költői nyelve*. Bp., 1968. 81–9). A tárgyiaság, a gondolatiság és a pontos kifejezőmód is megkövetelte a műszavak használatát. József Attila verseiben ott találhatók a XX. század első évtizedei modern eszközeinek, filozófiai gondolkodásának a fogalmai, a megnevezései (l. pl. SZABOLCSI i. m. 27; NEMES NAGY i. m. 323).

D) Mindenre kiterjedő igényesség. – Mint korábban is utaltam rá, József Attilát a tudatos stílusalakítás, a műgond, a hajszállra pontos kifejezőmód és ebből következően szövegeinek az állandó javítása, csiszolása jellemezte. SZABOLCSI például említett könyvében az „Eszmélet” képépítésében nagyfokú változatosságot talál, s a típusokat részletezi is (SZABOLCSI i. m. 37–45). CSOÓRI SÁNDOR szerint továbbá József Attila „tudatos költő és mindegyik versében nagyfokú művészi és változatossági igényteliséggel építkezik.” (CSOÓRI, József Attila: *Téli éjszaka*. In: ALBERT–VARGHA szerk. i. m. 296.) FODOR ANDRÁS meg azt is észreveszi, hogy a „Külvárosi éj” című vers „a legapróbb hangulati mozzanatok szigorú elrendezettségének is kitűnő példája” (FODOR, József Attila: *Külvárosi éj*. In: ALBERT–VARGHA szerk. i. m. 281).

6. Láttuk – legalábbis nagy vonalakban – József Attila költészetének tárgyias vonásait és intellektualitásának a sajátosságait. Az a kérdés most már, hogy összefüggő egységben jelentkezik-e a kettő. Más megfogalmazásban: beszélhetünk-e – ez esetben és egyébként is – tárgyias-intellektuális stílusról. Azt gondolom, hogy igen. A tárgyalás során tapasztaltakon kívül BÓKAY ANTAL József Attila poétikáinak szentelt tanulmányában azt állapítja meg, hogy a tárgyiaság „a tárgyi világ felállásában mutatja meg a poétikai tartalmat”, továbbá hogy a tárgyiaság „intellektuális természetű szigorú számbavétel...” – amint korábban is utaltam rá (BÓKAY 2004. i. m. 40). „A hetedik” című vers elemzésével pedig már 1995-ben is azt igazolta, hogy az új modernségben szétválaszthatatlanul összeforrt a tárgyiaság és az intellektuális jelleg (BÓKAY 1995. i. m. 191–213, különösen 193; vö. még FEHÉR ERZSÉBET 1964. i. m. 187). Mintha emellett szólna az önmegszólító verstípus is. SZABÓ ZOLTÁN e stílusirányzat közvetlen alapjának a líra- és prózatípusok megváltozását, újak kifejlődését tartja, és ez utóbbiak közé sorolja a reflektáló, analizáló vers, a dokumentum(regény) és az esszé(regény) mellett az önmegszólító verstípust is. NÉMETH G. BÉLA már említett tanulmányában hasonlókat állapít meg (i. m. 114–5; l. még NEMES NAGY i. m. 323).

Objective-intellectual style in Attila József's poetry

The introductory part of the paper deals with the definition of objective-intellectual style as a trend of the first half of the twentieth century, describing its characteristics, its sources, as well as the way its two components, objectivity and intellectuality, are combined. The second part of the paper analyses the later phase of Attila József's poetry from the above points of view: in terms of what constructional and linguistic-stylistic devices help him express a settled world of ideas and *ars poetica*.

ISTVÁN SZATHMÁRI